

FOKUS: DIPLOMATIMINISTER BRENDE

Å hoppe etter Refleks: Brendes Veivalg

 Minda Holm
 NUPI

Våren 2017 lanserte daværende utenriksminister Børge Brende og forsvarsminister Ine Eriksen Søreide stortingsmeldingen *Veivalg for utenriks- og sikkerhetspolitikken* på Litteraturhuset i Oslo. I åpningsinnlegget trakk Brende frem hovedelementene i stortingsmeldingen: behovet for å holde fast ved verdiene for utenriks- og sikkerhetspolitikken i en stadig mer uforutsigbar verden, forholdet til europeiske allierte, og mer engasjement i Europas nabolag. Lanseringen reflekterte det offentlige debattambisjonsnivået for meldingen: siden den skulle legges frem i statsråd først neste dag, var det kun Brende og Søreide som visste innholdet i det som ble diskutert i den etterfølgende paneldiskusjonen. Resultatet ble, ikke uventet, en overordnet samtale om utenrikspolitiske utfordringer.¹

Veivalgprosjektet hadde pågått siden høsten 2015, og hadde inkludert et åpningsmøte med Brende og Søreide (også på Litteraturhuset), møter i Tromsø, Bergen, Alta og Kristiansand, ett arrangement under Arendalskonferansen, og seks lukkede og ett åpent «ekspertmøte» på Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI).² Det skriftlige resultatet var et dokument på 44 sider, publisert i statsråd 21. april 2017. I motsetning til Jonas Gahr Støres tilsvarende prosjekt, som gikk i to faser og med publisering av en omfattende stortingsmelding (176 sider), syv artikkelsamlinger og to bøker, kom

¹Den mest minneverdige (og, ved senere Nobelprisutdeling, siterte) ytringen var Brendes avvisende tilsvarende til spørsmål fra ICAN om deltagelse i forhandlinger om atomvåpenforbud, hvor Brende svarte at Norges fravær var «et klart veivalg mot populisme og enkle løsninger». Lanseringen er tilgjengelig i streamet versjon på <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/lansering-veivalg/id2544271/>.

²Som undertegnede var med på å arrangere for NUPI, og deltok på. Denne teksten baserer seg utelukkende på åpent tilgjengelig informasjon.

det lite skriftlig ut av Veivalgsprosjektet annet enn selve meldingen. Den ble også betraktelig mindre diskutert i etterkant av lanseringen. De som kommenterte den, var stort sett kritiske. Hovedinnvendingen var fravær av faktiske veivalg.³

I dette korte bidraget vil jeg løfte stortingsmeldingen frem i diskusjonen rundt Brendes arv, og i) se Veivalg i lys av Støres Refleksprosjekt, og ii) moderere kritikken om at det ikke ble foretatt noen veivalg i stortingsmeldingen.⁴ Jeg vil særlig trekke frem den nye satsningen på sårbare stater, som både i meldingen og i statsbudsjettet for 2018 er viet stor plass.

Hva nytt under himmelen?

I et innlegg i Aftenposten august 2016 skrev daværende utenriksminister Brende at deres respons på utenrikspolitisk turbulens er *prioriteringer*: «vi skal tørre å ta vanskelige veivalg, *vi skal vurdere kritisk alle etablerte strategier og virkemidler*. Ingenting bør fredes» (Brende 2016, min utheving). Spørsmålet er så hvilke nye veivalg som foretas i denne meldingen, hvorvidt alle etablerte strategier er vurdert kritisk, og på hvilke felt Brende mener veivalgene må tas. Dette er tredje stortingsmelding av sitt slag siden 1989; Thorvald Stoltenbergs i 1989, og Jonas Gahr Støres i 2009, hvilket naturlig nok betyr at den også sammenliknes med sine forgjengere. Det er påfallende at det tok 20 år før stortingsmeldingen til Støre kom, særlig gitt alle de enorme omveltningene etter Stoltenbergs «Om utviklingstrekk i det internasjonale samfunn og virkninger for norsk utenrikspolitikk» fra 1989: Sovjetunionens oppløsning, den kalde krigens slutt, Norges EU-nei, intervensjoner i Kosovo/Jugoslavia, 11. september og etterfølgende kriger – for å nevne noe. Det var dermed mye som skulle reflekteres over, og Støres Refleksmelding hadde et påfallende likt utgangspunkt som Brendes Veivalg, da 8 år tidligere:

Verden er i rask endring, noe som utfordrer oss til å tenke nytt om utformingen av norsk utenrikspolitikk. Det holder ikke å gå vante veier eller løse nye problemer med gamle virkemidler. Gjennom prosjektet 'Refleks' ønsker utenriksministeren å stimulere til diskusjon om norske veivalg i utenrikspolitikken, både her i Norge og på den internasjonale scenen.⁵

Stortingsmeldingen som fulgte av Refleksprosjektet, *Interesser, ansvar og muligheter. Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk*, ga både en bred gjennomgang av utenrikspolitiske problemstillinger og prioriteringer, og en analytisk viktig presisering av interessebegrepet (se Leira 2013, Knutsen 2009). Gjennom det brede utadrettede arbeidet hadde prosjektet også en viktig funksjon i å spre kunnskap om UD's prioriteringer, og

³Søk gjennom Atekst på «Veivalg + Brende»: forbehold om at dette ikke inkluderer kommentarer gjort på TV/Radio.

⁴Se f.eks. innspill fra forskere i Du Verden! sitt innslag om Veivalg, <https://soundcloud.com/duverden/ep-25-veivalg-hvilke-veivalg>, og i Dagsavisen <http://www.dagsavisen.no/verden/fa-seire-i-utenrikspolitikken-1.1022324>.

⁵www.regjeringen.no/nb/dep/ud/kampanjer/refleks.html?pid=474693

å innlemme et bredt spekter utenriks- og sikkerhetspolitiske forskere i den offentlige tankeprosessen. Over 200 forskere/eksperter ble invitert til å bidra i ordskiftet, og som Leira (2013) påpeker, inkluderte det også kritiske røster som Asle Toje. Utredningsarbeidet til Veivalg med forskere var langt mer lukket, med seks lukkede og ett åpent rundebord med inviterte eksperter, hvor det ikke kom noe offentlig skriftlig ut.

Selv om Brende argumenterte for at mye hadde endret seg siden 2013, er det spørsmål om utfordringer som Russland/Ukraina og ISIL har utfordret norske sikkerhetspolitiske prioriteringer til det punktet at nye veivalg må tas, og til at «alle etablerte strategier og virkemidler» skal vurderes kritisk, slik Brende skisserte. Uansett ble ikke dette fulgt opp, og meldingen fremstod utad heller som en bred gjennomgang av norske utenrikspolitiske interesser enn kritisk refleksjon rundt strategier og virkemidler. Kanskje hadde det ikke gått lang nok tid siden Støres profilerte og svært omfattende *Refleks I (2006-2009)* og *Refleks II (2010-2013)*.

Bakgrunnen for *Veivalg* var dessuten ekstremt bred, hvilket gjorde forålet desto mer ambisiøst. Intensjonen med stortingsmeldingen var å redegjøre for hvordan norsk utenrikspolitikk skulle forholde seg til «et svært sammensatt og krevende trusselbilde», med referanse til økende antall drepte i krig og konflikt, store migrasjonsstrømmer, Russlands brudd på folkeretten, terror i Europa, konflikter i Midtøsten, cyberangrep, hybrid krigføring, organisert kriminalitet, fremvekst av religiøs ekstremisme, geopolitisk ubalanse, manglende global problemløsning og «destruktive krefters maktutbredelse i Midtøsten og deler av Afrika og Asia». ⁶ Ønsket var å «formidle tydelig her hjemme og globalt hva vi står for og hva som er våre viktigste interesser, prioriteringer og verdier.» Samtidig levner ikke sistnevnte ønske mye rom for nybrottsarbeid, da Norges overordnede utenriks- og sikkerhetspolitiske interesser, prioriteringer og verdier som kjent ligger stabilt (se Græger 2016, Leira 2012).

En nyansering

Resultatet var en melding som tok få *åpenbare* eller markante veivalg, men i stedet videreførte og presiserte tidligere politikk. Utenriks- og sikkerhetspolitiske forskere kritiserte meldingen for fravær av valg: Kåre Martinsen Dahl fra IFS mente eksempelvis at meldingen var «så ukontroversiell at den er nærmest umulig å diskutere», mens NUPIs Iver Neumann var skuffet over det totale fraværet av veivalg. ⁷ Kritikken faller både inn under tanken om at høyresiden i norsk politikk har manglet en selvstendig utenriks- og sikkerhetspolitikk (Leira 2012), og at Brende har brukt mer tid på diplomatisk reisevirksomhet og personlige relasjoner enn politisk forankring hjemme (se Leira & Græger i denne spalten). Jeg ønsker å nyansere denne kritikken ved å fremheve to veivalg i stortingsmeldingen, og hvor særlig ett er potensielt betydningsfullt sett opp mot Refleks:

⁶https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/uriks_veivalg/id2469110/.

⁷<https://soundcloud.com/duverden/ep-25-veivalg-hvilke-veivalg>.

1. Den tydelige prioriteringen av europapolitikken (som Refleks ble kritisert for å mangle, se Stie 2013, Græger 2009, Haugevik & Græger i denne spalten),
2. Det tydelige sikkerhetspolitiske valget til Veivalgsmeldingen om å satse på «sår-
bare stater» og stabilisering.

Øvrige valg – om dobling av bistand til Vest-Balkan, norsk OSSE-formannskap, opprettelse av ambassader i Bamako, Mali og i Tunis, Tunisia – må sies å være noe mindre substansielle og faller inn under ovennevnte to punkter.

Bistanden til Vest-Balkan er en del av satsningen på «Samhold i Europa», der innenrikspolitisk polarisering i Europa trekkes frem som en kjerneutfordring. Å prioritere «samhold i Europa» er ikke et drastisk valg i seg selv. Det er imidlertid et veivalg – sett opp mot Refleks, i det minste – å prioritere og støtte EU som et politisk prosjekt, der samholdet går nettopp på å støtte opp under det liberale prosjektet med partnere som Tyskland i spissen. I så måte går Brendes Veivalgsmelding lengre, og mer tydelig, i retning av å fremheve den EU-rettede Europapolitikken enn det Refleksmeldingen gjorde (se også Haugevik & Græger i denne spalten).

«Toxic cocktail» – ikke bare i Europa

I meldingens del 1, hvor konteksten for meldingen skisseres, står det:

Denne politiske polariseringen har en klar utenriks- og sikkerhetspolitisk dimensjon. For selv om protestpartiene og -bevegelsene har ulike utgangspunkt, forenes de i en mistillit til myndighetene og det politiske system. Flere av dem forfekter manglende tro på forpliktende internasjonalt samarbeid, er kritiske til handel og har en overdreven tro på at nasjonalstaten kan håndtere utfordringene alene. Om disse partiene i økende grad får mulighet til å gjennomføre sin politikk, kan det utfordre samarbeidet i NATO og EU, og svekke Europas kollektive handlekraft. *Faren for en renasjonalisering av sikkerhetspolitikken i Europa kan ikke utelukkes.*

Gitt at dette kommer fra en regjering preget av diskusjoner rundt samme type politiske polarisering, er det interessant at fokuset så tydelig ligger «innenfra» det liberale europeiske prosjektet. Under lanseringsmøtet trakk Brende frem den nye konteksten siden Refleks II i 2013, med bekymringsfull utvikling i Tyrkia, Brexit, «understrømminger i Europa ikke sett siden mellomkrigstiden» og, kanskje mest betydningsfullt, «nasjonalisme, proteksjonisme og populisme som en toxic cocktail som Europa ikke må drikke».⁸ Her er det da to elefanter i rommet: Brendes egen regjering og dets politikk og retorikk, og USA og Trump-administrasjonen.

Som jeg har skrevet tidligere i denne spalten, er det kanskje urealistisk å forvente en prinsipiell diskusjon knyttet til vårt forhold til USA. Så lenge NATO er bærebjelken i norsk sikkerhets- og forsvarspolitik, er vi også avhengige av USA. Likevel er det påfallende at vi ikke tar en diskusjon rundt mantraet om at forholdet også er et verdifelleskap (Holm 2017). Men enn så lenge stortingsmeldingen i så

⁸ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/lansering-veivalg/id2544271/>.

stor grad vektlegger nettopp nasjonalisme og proteksjonisme som utfordringer, er det besynderlig å ikke bruke anledningen til å ta en diskusjon rundt verdifelleskapet med USA. Som Søreide vektla i sitt innlegg under lanseringen, må vi «forholde oss til verden som den ser ut, og ikke som vi skulle ønske at den så ut».⁹ Når en fortsetter å insistere på verdifelleskap med USA, til tross for en president og administrasjon som tydelig bryter med de verdiene som Brende mener ligger fast i den norske utenriks- og sikkerhetspolitikken, undergraver det ambisjonen til de to ministrene om å tørre å ta de vanskelige diskusjonene.

Et av hovedkapitlene i meldingens del II, der veivalgene legges frem, handler om «Et sterkt transatlantisk samarbeid». Under et underkapittel om amerikansk og europeisk samarbeid, står det:

Det transatlantiske verdi- og interessefelleskap ligger til grunn for viljen til å investere i hverandres sikkerhet og evnen til å opptre samlet i kriser. I en tid hvor både USAs og flere europeiske lands politikk er i endring, *må vi søke å hegne om grunnleggende verdier og bevare samarbeidet på områder hvor vi har felles interesser.*

Her kunne det vært nyttig å klargjøre hvilke grunnleggende verdier det er snakk om. Slik det står nå, blir det en videreføring av diskursen til samtlige utenriksministre i moderne tid om at verdi- og interessefelleskapet med USA ligger fast (Holm 2017, se også Thune & Lunde 2013). Gitt at det ligger implisitt i meldingen at den nye nasjonalismen og proteksjonismen som preger internasjonal politikk, inkludert hos våre partnere, er et problem for vår egen utenriks- og sikkerhetspolitikk, kunne Brende/Søreide med Veivalgsmeldingen markert seg ved å klargjøre: hva ligger i vårt verdi- og sikkerhetsfelleskap med USA utover NATO-linjen? Det er på høy tid å klargjøre hva forholdet vårt går ut på, og muligens å legge det vidløftige verdifelleskapet mer til side for det tydelige sikkerhetspolitiske. I mangel av en slik klargjøring havner vi også i ullent terreng med vår egen prioritering av folkeretten som bærebjelke i norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk, hver gang USA selv velger å bryte den i eksempelvis intervensjoner, droneangrep, anerkjennelse av Jerusalem etc.

Sårbare stater

Det mest tydelige veivalget i denne meldingen, neglisjert av tidligere nevne kritikere, er prioriteringen av sårbare stater. I Refleksmeldingen nevnes «sårbare stater» kun én gang i løpet av 176 sider, og da i en «faktaboks» om klima, konflikt og kapital (St.meld.15 2009, 104). I Veivalgsmeldingen er sårbare stater og stabilisering både viet et helt kapittel, og i juni 2017 fulgte Utenriksdepartementet opp med et eget «Strategisk rammeverk for norsk innsats i sårbare stater og regioner».¹⁰ Det var også

⁹<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/lansering-veivalg/id2544271/>.

¹⁰<https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/saarbar-strategisk-rammeverk-oppdateret120717.pdf>.

en viktig del av St.meld. 24 (2016–2017) *Felles ansvar for felles fremtid: Bærekraftsmålene og norsk utviklingspolitikk*. Satsningen ble først nevnt av utenriksministeren høsten 2015, og kom inn i statsbudsjettet for 2016 under programområdet 03 for internasjonal bistand.¹¹ I statsbudsjettet for 2018 ble det besluttet å øke innsatsen i sårbare stater med 283 millioner kroner, til 485 millioner.¹²

Sårbare stater har sannsynligvis vært det viktigste «buzzordet» under Brendes utenriksministerperiode, og ble da også først brukt som begrep i 2013. I stor grad handler dette om å følge en internasjonal trend hos vestlige donorinstitusjoner over det siste tiåret, som har eskalert etter det fjerde høynivåmøtet i Busan i 2011. I land som Tyskland, Storbritannia og Canada har sårbare stater dominert agendaen for utviklingspolitikken. Samtidig har sårbare stater her vært parert med en såkalt «stabiliseringsstrategi». Mer praktisk har dette innebært å samordne utenriks-, sikkerhets-, forsvars-, utvikling- og bistandspolitikk, med egne enheter eller avdelinger viet til tverr-departementalt samarbeid rundt sårbare stater. Tanken mer overordnet er at sikkerhetspolitikk henger sammen med innenrikspolitikk, i dobbel forstand: stater som ikke fungerer klarer ikke å ta vare på sin egen sikkerhet, og dette blir igjen en sikkerhetsutfordring for land som Norge. Bistand må derfor også knyttes til å bygge opp mer velfungerende statlige institusjoner, inkludert statsmaktens kapasitet til å utøve voldsmonopol.

På den ene siden kan satsningen på sårbare stater leses som en forlengelse av Norges engasjementspolitikk (de Carvalho & Andersen i dette forumet), og dermed ikke noe nytt «veivalg». Som Knutsen (2009) påpeker i sin anmeldelse av Refleksmeldingen, er det lite nytt i at Norge prioriterer bistandsarbeid og konfliktløsning. Å rette fokuset mot sårbare stater er likevel et nytt grep som potensielt kan ha viktige følger for norsk bistands- og sikkerhetspolitikk. Brende har tidligere identifisert seks land som strategiske satsningsområder i arbeidet med sårbare stater: Afghanistan, Palestina, Haiti, Somalia, Sør-Sudan og Mali. I Veivalgsmeldingen går UD vekk fra det spesifikke landfokuset, til å være en mer overordnet strategi.

Med både Veivalgsmeldingen, og den påfølgende strategien for sårbare stater, har UD åpnet opp for et bredere nedslagsfelt. Det er et hovedpoeng at det skal satses på stater hvis egen sikkerhetssituasjon kan ha direkte spill-over-effekter i form av migrasjon, terrorisme etc. også i Norge. Å knytte bistand og sikkerhet sammen muliggjør dessuten bruk av bistandsmidler på områder som tidligere har ligget i andres domener. Som NUPIs direktør Ulf Sverdrup (2017) nylig skrev i en kronikk, er UD's satsningsområder preget av den såkalte «budsjettknuten», hvor programområdet for utvikling overskygger programområdet for «klassisk» utenrikspolitikk i statsbudsjettet. Nesten ni av ti kroner brukes på bistand, gitt at budsjettlogikken her følger Stortingets vedtatte mål om å bruke 1 prosent av BNI på bistand. I så måte er det også

¹¹www.statsbudsjettet.no.

¹²<https://www.statsbudsjettet.no/Statsbudsjettet-2018/Statsbudsjettet-fra-A-til-A/Sarbare-stater/#artikkel>.

et kløktig grep å koble bistanden tett opp mot øvrige utenriks- og sikkerhetspolitiske mål, slik det nå gjøres med sårbare stater.

Flere forskere har argumentert for at satsningen på sårbare stater og stabilisering er for vag og ambisøs til å ha en reell policy- eller analytisk verdi. Det eksisterer dessuten en viktig debatt rundt hvorvidt definisjonen av sårbare stater og stabilisering er bygd på vestlige standarder med dårlig – og endog kontraproduktiv – overføringsverdi (Bøås & Jennings 2007, Englebert & Tull 2008, Macginty 2012). Verken *Veivalg* eller det følgende strategiske rammeverket tar tak i utfordringen ved å spesifisere hva sårbare stater egentlig er, og hvordan Norge i sitt arbeide skal møte ofte nevnte utfordringer. I så måte er det foreløpig noe uklart hvor stort et veivalg dette er, og i hvilken retning satsningen vil gå. Vil vi se en sterkere koordinering og sammenblanding mellom forsvars-, utenriks-, bistands- og sikkerhetspolitikk i arbeidet med sårbare stater? Et annet viktig spørsmål er hvor villige de store bistands-NGOene vil være til å blande sikkerhet, politikk og bistand sammen. Selv om de står utenfor regjerings-samarbeidet, er det også rimelig å forvente at Krf vil fortsette å legge press for den mer klassiske utviklingspolitikken, løsrevet fra direkte sikkerhetspolitiske egeninteresser og med fokus på fattigdomsbekjempelse.¹³ Ved å ikke ta disse diskusjonene åpent i forbindelse med meldingen og da især satsningen på sårbare stater, er resultatet av veivalget mer uklart.

Avsluttende bemerkninger

I en kronikk hos NRK Ytring der Brende først presenterte arbeidet med en ny stortingsmelding, avsluttet utenriksministeren med at Utenriksdepartementet «ønsker en svært åpen prosess, med seminarer, egen hjemmeside og flere ulike måter å bidra med innspill til regjeringens tenkning om disse svært viktige spørsmålene». Kanskje hadde det vært enklere å løfte frem de faktiske veivalgene hadde det vært gitt mer rom for åpen diskusjon rundt meldingen. Dette var tross alt styrken til Refleks: ved å forankre politikken i omfattende offentlig utredningsarbeid, skapte det både konsensus og en følelse av medeierskap i resultatet. Ved publiseringen av *Veivalg* hadde det offentlige ordskiftet vært langt mer begrenset, noe som også ga større rom for mer total – og muligens litt urettferdig – kritikk.

Selv om stortingsmeldingen var knapp, og unngikk en rekke problemstillinger – især forholdet til USA, egen delaktighet i en problematisk europeisk utvikling samt prioriteringen av verdier i møte med land som Kina – var den ikke blottet for valg. Særlig satsningen på sårbare stater burde vært bedre diskutert, gitt at konseptet både er nytt – introdusert som satsningsområde under Brende – og er fylt med politisk bagasje. Kanskje viktigst av alt, gir satsningen på sårbare stater rom for større endringer

¹³Krf lanserte da også sin egen utviklingsmelding mens arbeidet med *Veivalgsmeldingen* pågikk, hvor hovedpoenget var at «*Veivalg* også er verdivalg» – og at det viktigste var å stå på de fattigstes side. Se <https://www.krf.no/politikk/internasjonalt/krfs-utviklingsmelding/>, <http://www.rorg.no/Artikler/3425.html>.

i måten man tenker om krysningspunktet og koordineringen mellom utviklings- og sikkerhetspolitikk, slik vi har sett i en rekke andre land. Det vil være interessant å se hvordan UD og dets relaterte bistandsaktører benytter seg av dette spillerommet, særlig gitt en ny utenriksminister med mer sikkerhetspolitisk fartstid enn sin forgjenger.

Om forfatteren

Minda Holm (MSc, M.I.S.) er forsker i forskningsgruppen for utenrikspolitikk og diplomati ved NUPI, og stipendiat ved forskningsgruppen for Internasjonal Sikkerhet ved Dansk Institut for Internasjonale Studier (DIIS) og Institutt for statsvitenskap, Universitetet i København. Korrespondanse: mh@nupi.no.

Referanser

- Brende, Børge (2016) «Hovedlinjer i utenrikspolitikken.» *Aftenposten* 19.08.2016. Tilgjengelig på <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/mvExg/Hovedlinjer-i-utenrikspolitikken--Borge-Brende>. Lesedato 20.11.2017.
- Bøås, Morten & Kathleen M. Jennings (2007) «'Failed states' and 'state failure': Threats or opportunities?», *Globalizations*, 4 (4): 475-485.
- de Carvalho, Benjamin & Morten S. Andersen (2017) «Engasjementspolitikk på autopilot: Fredsbygging, fredsbævering og fredsmegling under Børge Brende», *Internasjonal Politikk*, 75 (3/4): 230-236.
- Englebert, Pierre & Denis M. Tull (2008) «Postconflict reconstruction in Africa: Flawed ideas about failed states», *International security*, 32 (4): 106-139.
- Græger, Nina (2009) «Idealer og interesser i nytt samspill», *Internasjonal Politikk*, 67(3): 517-519.
- Græger, Nina (2016) *Norsk forsvarspolitik: Territorialforsvar og internasjonal innsats 1990-2015*. Oslo: Spartacus.
- Haugevik, Kristin & Nina Græger (2017) «Norsk utenrikspolitikk begynner i Europa: Arven etter Brende i europapolitikken», *Internasjonal Politikk*, 75 (3/4): 220-229.
- Holm, Minda (2017) «Norge, USA og det liberale verdifelleskapet», *Internasjonal Politikk*, 75(1): 1-12.
- Knutsen, Torbjørn L. (2009) «Norges beste lærebok i utenrikspolitikk», *Internasjonal Politikk*, 67(3): 527-529
- Leira, Halvard (2012) «Drømmen om en ny utenrikspolitikk», *Nytt norsk tidsskrift*, 29(4): 382-393.
- Leira, Halvard (2013) «Innledning: Arven etter Støre», *Internasjonal Politikk*, 71 (3): 371-384.
- Leira, Halvard & Nina Græger (2017) «Diplomatiminister Brende», *Internasjonal Politikk*, 75 (3/4): 203-211.
- Macginty, Roger M. (2012) «Against Stabilization», *Stability: International Journal of Security and Development*, 1 (1): 20-30.
- Sverdrup, Ulf (2017) «Budsjettknuten.» *Dagens Næringsliv* 29.12.2017. Tilgjengelig på https://www.dn.no/avisen/dn_2017-12-29/4. Lesedato 30.12.2017.
- Stie, Anne Elizabeth (2013) «Arven etter Støre i europapolitikken», *Internasjonal Politikk*, 71 (3): 396-406.
- Stortingsmelding nr. 15 (2008-2009) Interesser, ansvar og muligheter. Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk. Tilgjengelig på www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeld-nr-15-2008-2009-.html?id=548673. Lesedato 25.11.2017.
- Thune, Henrik & Leiv Lunde (2013) *Hva Norge kan være i verden*. Oslo: Cappelen Damm.